

SZÖLÖSI NÓRA:

A revízió és Kárpátalja 1938–1939

Kárpátalja a visszacsatolás előtti időszakban

Kárpátalja XX. századi sorsfordulóit illetően 1938 - 1939 kétségtelenül az egyik legmozgalmasabb és legmeghatározóbb időszak a régió történetében.

A harmincas évek második felében úgy vált egyre kézzelfoghatóbbá a revízió reménye, hogy közben a közép-európai német befolyás is mind nyomasztóbbá lett. Bethlen és a körülötte csoportosuló konzervatív erők ekkoriban már egyre gyakrabban figyelmeztették a Németországgal párhuzamosan vezetett magyar revíziós külpolitika problematikus voltára és ennek káros belpolitikai vonzataira. A harmincas évek közepétől a Pesti Naplóban szokásossá váló Szent István-napi vezércikkeiben a volt kormányfő a gömbösi belpolitikai reformtörekvéseket mindannyiszor élesen, a külpolitikai vonalvezetést mérsékelten bírálta. 1938. augusztus 20-i cikkében felhívta a figyelmet arra, hogy a „negyedik honalapítást” belső erőre alapozva kell elvégezni, s nem szabad csupán az éppen kedvező diplomáciai konjunktúrára hagyatkozni. Ugyanis – folytatta Bethlen – „minden nemzet csak akkora területet tart az uralma alatt, amelyet saját nemzetének népi, politikai, gazdasági és katonai erejével besugározni és egyéniségének dinamikus bűvkörébe bevonni képes.”¹ A belső erőgyarapodáshoz pozitív cselekvésre van szükség, az „erők meghatványozását” pedig a társadalom megosztottságát előidéző „belpolitikai kalandozásokkal” lehetetlen véghezvinni. Egységes nemzeti erő híján a remélt újjászületés nem valósítható meg. „*A negyedik magyar honalapítást nem várhatjuk kizárólag külföldi segítségtől, amint ezt sajnos sokan közülünk velünk elhitetni szeretnék. Ha ettől várnók, jussanak eszünkbe a török iga alól való felszabadulásunknak a tanulságai, amikor azt láttuk, hogy a külföldi segítség végeredményben külföldi rabságot is jelenthet.*”²

Két évtizeddel a cseh államalakulás után 1938 elején már jól érzékelhető volt, hogy a csehszlovák államhatalom a megoldatlan szlovák és rutén nemzetiségi kérdés miatt megrendült. Márciusban Milan Hodza csehszlovák miniszterelnök tárgyalásokat kezdett a nemzetiségi pártok vezetőivel.³

¹ Idézi: ZEIDLER 2001, 114-115

² Idézi: ZEIDLER 2001, 114-115.

³ BOTLIK 2000, 210

Így az éppen huszadik évébe lépő első Csehszlovák Köztársaság számára az 1938-as esztendő már az ország létének alkonyát jelentette.

1938 április közepén például széles körben terjesztették Csapon és másutt Ruszinszkon a Prágai Magyar Hírlap külön kiadása gyanánt az Egyesült Országos Keresztényszocialista és Magyar Nemzeti Párt plakátformájú röpiratát, amelyet 12 csehszlovákiai magyar nemzetgyűlési képviselő és szenátor írt alá, Kárpátaljáról többek között Koraláth Endre és Hokky Károly. A dokumentum cselekvésre hívta fel a figyelmet.⁴

Ezt követően az események felgyorsultak, hisz a csehszlovák kormány mindent megtett, hogy elkerülje az ország széthullását. Májusban a prágai kormányzat erőteljes revízióellenes propagandát indított, különösen a határ menti, többségében magyarlakta, illetve a szudétanémet területen. Céljuk Csehszlovákia egységének megőrzése volt.⁵

Csehszlovákia súlyos belső válságát mutatta több esemény is. Így például a tavaszi és nyári hónapokban a szudétanémetek önrendelkezésére törekvő mozgalmi, majd az 1938. szeptember 12–14-i véres összetűzéseket követően az ostromállapot kihirdetése. Az ország mind belpolitikailag, mind külpolitikailag egyre lehetetlenebb helyzetbe került. Ezek után a magyar kormány úgy próbálta a helyzetet orvosolni, hogy szeptember 22-én jegyzéket küldött Prágának, amelyben a magyarlakta területek visszaadását kérte vagy inkább követelte. S ezután került sor szeptember végén a müncheni konferenciára.

Az 1938. szeptember 29-én megkötött müncheni egyezményben a nyugati hatalmak hozzájárultak ahhoz, hogy Hitler bekebelezze a német-lakta Szudéta-vidéket. A magyar és lengyel területi követelésekről csak az egyezmény függelékében volt szó. Eszerint Magyarországnak és Lengyelországnak a csehszlovák kormánnyal való kétoldalú tárgyalások útján kellett megkísérelni a területi problémák megoldását.⁶

Október 1-jén a magyar kormány jegyzékben szólította fel a csehszlovák kabinetet, hogy a müncheni egyezményben előírtak szerint azonnal kezdjenek Magyarországgal közvetlen tárgyalásokat, és a felvidéki magyarságnak adjanak önrendelkezési jogot. Ugyancsak ezen a napon Imrédy Béla miniszterelnök magához hívatta Kozma Miklóst, aki a beszélgetést a következőképpen jegyezte föl a „Kárpátalja visszavétele” című naplójában: *„Imrédy féltizenegyre kéret, s felkér, hogy vállaljam a ruténföldi akció politikai vezetését, propagandáját és felügyeletét, s a felkelők irányítását. Mindazt, amit javasoltam, elfogadja és belemegy, ha helyzet kívánja, illegális és erőszakos módszerekbe is.”*⁷

⁴ BOTLIK 2000, 210.

⁵ BOTLIK 2000, 210.

⁶ BOTLIK – DUPKA 1991, 41.

⁷ MAGYAR ORSZÁGOS LEVÉLTÁR K 429., Kozma iratok. 28. csomó, 1. dosszié, 44.

A csehszlovák – magyar tárgyalások Komáromban kezdődtek el, nagyon feszült légkörben. Mivel a felek nem tudtak megegyezni, október 30-án Csehszlovákia, majd nyomban Magyarország is felkérte a tengelyhatalmakat a döntéshozatalra. Anglia és Franciaország érdektelenséget mutatott, így Németország és Olaszország hozta meg a végső határozatot.

Az autonómia kérdése a müncheni egyezmény után a figyelem középpontjába került. A megrendült csehszlovák állam kénytelen volt engedni a nemzetiségek követeléseinek. Miután a Syrový-kormány kielégítette a szlovákok autonómia-követeléseit és kinevezte Jozef Tiso-t miniszterelnökké, a kárpátaljai politikusok félretették ellentéteiket a nyelvi kérdésben és létrehozták az Orosz-Ukrán Központi Néptanácsot, amely a szlovákokéval hasonló követelésekkel állt elő. A csehszlovák kormányzat kinevezte Bródy Andrást miniszterelnökké, az orosz illetve az ukrán irányzat képviselőit pedig miniszterekké. Magyar és lengyel nyomásra, Bródy és Fencsik István népszavazást követeltek a vidék hovatarozásának kérdésében, arra számítva, hogy a lakosság többsége a Magyarországhoz történő csatlakozásra szavaz majd. Azonban az elvárásokkal szemben a helyzet másképp alakult. A térség destabilizálásának elősegítésére a magyarok és a lengyelek különböző akciókat szerveztek a vidéken (Rongyos Gárda). Azt kívánták bizonyítani, hogy a cseh kormányzat nem ura a helyzetnek és kicsúszott a kezükből az irányítás. Az akciók azonban nem igazán voltak sikeresek: Salánknál egy század rongyos-gárdista fogságba esett és a nemzetközi közvélemény számára kiderült, hogy a „felkelők” magyar állampolgárságú személyek. A Rongyos Gárda megszervezésének és tevékenységének történetéről részletes információkat kaphatunk Kozma Miklós „Kárpátalja visszavétele” című naplójából.⁸ Kozma Miklóst egyébként teljesen alaptalanul nevezik az ún. kárpátaljai akció vezetőjének. Az akció tényleges vezetője Homlok Sándor vezérkari ezredes volt.

1938. október 26-án, Syrový kormányfő fogadta a kárpátaljai minisztereket, időközben pedig Bródy András miniszterelnök szállodai szobájában házkutatást tartottak és több ezer pengő készpénzt találtak. A miniszterelnököt hazaárulással vádolták meg és azonnal börtönbe is zárták. Ezzel az ürüggyel igyekeztek kivonni őt a napi politikából.

Az átalakítással a kárpátaljai kormány gyakorlatilag teljesen ukrán jellegűvé vált. Volosin Ágoston még október 26-án délután 16 óra 40 perckor Ungvárról telefonon keresztül letette a hivatali esküt Jan Syrový tábornok, csehszlovák miniszterelnöknek.⁹

Volosin lett a ruszin irányzat vezetője. A belügyminiszteri posztot Prchala tábornok kapta meg, Volosin heves tiltakozása ellenére. „*Népünk sorsa Pidkarpattya*

⁸ KOZMA 2000, 185.

⁹ Нариси історії Закарпаття. Том II. 1918–1945. РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ ВІДП. РЕД. І. ГРАНЧАК. Ужгород, 1995. Видавництво „Закарпаття” 1995. 282-283.

*nemzeti újjászületésünk atyjának, Volosin Avgusztin atyának kezébe adatott.*¹⁰ – olvasható Fedinec Csilla: A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918-1944 című művében.

Ungvárra az értesítés, hogy Bródy utódja Volosin lett, csak három nappal később, október 29-én érkezett meg. Az új kárpátaljai kormányfő, Volosin ezt követően kijelentette: egyetért az Első Központi Ukrán Nemzeti Tanács határozati pontjával, amely ragaszkodik Kárpát-Ukrajna néprajzi egységéhez, sérthetetleniségéhez, annak határaihoz, és következetesen elutasítja a népszavazást. Az új kormányfő végül nyugalomra és a rend megtartására szólította fel a lakosságot. Az ukrán tanács említett határozatának első pontja nem ellenezte azt, hogy Kárpátalja magyarlakta területeit Magyarországhoz csatolják, de a ruszinlakta területen ellenezte a népszavazást. Kinyilvánította, hogy a csehszlovák állam szövetségi felépítésének a híve. Fontos időbeli párhuzam, hogy ezekben a napokban Demkó Mihálynak, a Központi Orosz Nemzeti Tanács megbízásából kiadott orosz nyelvű felhívása nyomán számos községben ruszin nemzetőrséget alakítottak, ugyancsak a rend, a nyugalom és a vagyon megőrzésére, amelyet a Podkarpatszka Rusz autonómiájáért küzdő hajdani népezerről, Kurtyák Iván – gárdának neveztek el.¹¹

Az új autonóm kormány már október 29-én betiltotta az összes politikai pártot. Ezt követően érzékelhető volt, hogy Csehszlovákia és Magyarország képtelen arra, hogy egymás között megoldja a területi problémákat, így a tengelyhatalmak segítségére szorultak. A döntés meg is született, amelyet a négy hatalom közül Németország és Olaszország hozott meg, mivel – ahogy korábban már említettük –, Anglia és Franciaország érdektelenséget mutatott. Ennek a döntésnek a kihirdetésére, 1938. november 2-án került sor és első bécsi döntés néven vonult be a történelembe.

A döntőbírói határozat értelmében Csehszlovákiától visszacsatolták Magyarországhoz a déli, mintegy 650 km hosszú magyarlakta sávot – a csallóközi Somorjától az ugoccai Feketeardóig –, amelynek területe 11 927 km², lakossága a másfél hónappal későbbi, 1938. december 15-i népösszeírás szerint 1 041 101 fő volt, ebből magyar 83,7%, szlovák 12,9%, rutén 2%.¹²

A legnagyobb vita Munkács és Ungvár hovatartozásának kérdésében merült fel, de végül a két város is Magyarországhoz került. Az első bécsi döntés által kijelölt új határon – amelyet korabeli szóhasználatlaltal demarkációs vonalnak neveztek – rendszeresek voltak a fegyveres összetűzések, mert azt mind a magyar,

¹⁰ FEDINEC 2002, 295.

¹¹ A Kárpáti Magyar Hírlap, 1938. október 26-án megjelent cikkét idézi: BOTLIK 2005, 257

¹² THIRRING 1939, 456, 478.

mind a csehszlovák, illetve kárpátukrán fél ideiglenesnek tekintették.¹³ Volosin és kormánya több intézkedést is végrehajtott a területen, ami a magyarság számára nem volt pozitív.

1938. november 5-én Volosin áttette székhelyét Ungvárról az akkor 18 ezer lakosú Husztra és Podkarpatszka Rusz új fővárosának nyilvánította.

Nem volt véletlen, hogy időközben, november 14-én, Huszton a kárpátaljai orosz irányzat képviselői újjászervezték a Központi Orosz Tanácsot. A ráda még ezen a napon emlékiratot juttatott el a prágai szövetségi kormányhoz, amelyben követelte a Volosin- kormány leváltását és új kabinet megalakítását Bacsinszky Edmund miniszterelnökkel, valamint Pavló Koszej és Sztefán Ágoston miniszterekkel.¹⁴

A Volosin-rendszer a súlyos bajokon fokozódó terrorral igyekezett segíteni, amelynek legfőbb eszköze a Szics-gárda volt.

Ezt követően a következő év elején, újabb népösszeírásra került sor, amelynek az eredménye a következő: „Az 1939 februárjában tartott népszámlálás szerint az autonóm országrész Kárpátszka Ukrajna területe 11 094 km², lakossága 552 124 fő, akik 390 településen éltek. A népesség csaknem kizárólag – 544 759 fő – csehszlovák állampolgár, mindössze 7 365 személy egyéb illetőségű. A lakosság nemzetiségi összetétele: ukrán 413 481 (75,9%), zsidó 65 828 (12,1%), magyar 25 894 (4,8%), cseh és szlovák 17 495 (3,2%), román 13 268 (2,44%), német 8 715 (1,6%).”¹⁵

Ezek az adatok, „amit a prágai állami statisztikai hivatal nyomán a helyi ukrán sajtó közzétett, példátlan meghamisítása a területi erőviszonyoknak”¹⁶, s azért így oszlottak meg, mert az itt élő magyarok jelentős részét a zsidók közé sorolták.

A maradék Kárpátalja elfoglalására irányuló katonai akció tervét a németek leintették, hiszen Lengyelország és a Szovjetunió elleni terveikben elég nagy szerepet szántak az ukrán nemzeti mozgalomnak, s emiatt Kárpát-Ukrajna, ahogy az akkori Huszt központú autonómiaterületet nevezték, felértékelődött a német politika szemében, amit a Huszton megnyíló német konzulátus is láthatóan jelezett. A magyar szervek rendkívül komolyan vették a német figyelmeztetést, amit az alábbi jelentés is alátámaszt: „Propagandánkat nagyban hátráltatja, hogy Cebei Ernő, Cebei Béla, Laki Ferenc és Gyapjas Zoltán viski fiatalembereket a magyar hatóságok visszatoloncolták. Ezek magyar katonák akartak lenni. A visszatoloncolás

¹³ ВОТЛИК 2000. 216.

¹⁴ ВОТЛИК 2005. 264.

¹⁵ НАРИСИ ІСТОРІЇ ЗАКРПАТТЯ: Том II. 1918 – 1945. Редакційна колегія відп. ред. І. Гранчак. Видавництво „Закарпаття” Ужгород, 1995. 294.

¹⁶ КЕМÉNY 1939, 211.

után a „Szics”-ek véresre verték és Rahóra internálták őket.”¹⁷ A kárpát-ukrajnai országrésznek nem volt kiépített polgári közigazgatása a terület egészén, sőt a legfontosabb törvényhatósági szervek is hiányoztak.

A müncheni egyezmény utáni hónapokban Németország terveiben fontos helyet foglalt el Kárpátalja, hiszen kitűnő támaszpontnak ígérkezett egy szovjetellenes Nagy-Ukrajna létrehozására, amelybe az oroszországi, a lengyelországi és romániai ukránokon kívül a kárpátaljai rutének is beletartoztak volna. Ezt bizonyítja a német külügyminisztérium még 1938. október 6-án kelt Adolf Hitlerhez fölterjesztett memoranduma. Az emlékirat életképtelennek tartotta egy független kárpátukrán állam létrehozását, de úgy látta, hogy Csehszlovákia keretében autonómiát kell követelni Kárpátaljának. Ki kell viszont zárni a lengyel-magyar határ létrejöttét.¹⁸

A helyzetet tovább élte, hogy Prága, Volosin akarata ellenére törvénytelenül és önhatalmúlag eltávolította Révay Gyula minisztert a kárpátukrán kormányból. Helyébe 1939. január 18-án Prchala cseh tábornokot nevezte ki tejhatalommal a huszti kabinetbe. Az akció ellen a Volosin-kormány élesen tiltakozott. Az ügyben Révay miniszter táviratot küldött Joachim von Ribbentrop (1893–1946) német külügyminiszternek: „Huszon a feszültség nagy, a lakosság el van keseredve. A cseh hivatalnokok és a pénzügyi alkalmazottak sztrájkjal fenyegetőznek [...] Ha Prchala Huszon elfoglalná hivatalát, a helyzet katasztrofális lehet [...] Prágában még a hivatalos információinkat is elkobozták”.¹⁹

A magyar kormánykörök belátták, hogy ha sikert akarnak elérni ebben a kérdésben, meg kell győzniük Németországot, hogy számára is sokkal előnyösebb az, ha Kárpátalját Magyarország védnöksége alá helyezik, illetve a helyi lakosságra gyakorlandó nagyobb befolyás érdekében tisztázni kell a magyar keretek közt megvalósítható autonómiát.

A magyar kormány Pataky Tibor államtitkárral, a Miniszterelnökség Nemzetiségi Osztályának vezetőjével kidolgoztatott egy Kárpátaljára vonatkozó autonómiatervezetet, amelyet Imrédy elküldött Volosin Ágostonnak. A Kárpát-Ukrán autonómia vezetője nemcsak elutasította a magyar javaslatot, hanem nyilvánosságra is hozta azt.²⁰

Fenczik István három évig volt képviselő a prágai parlamentben, 1938-ban tárca nélküli miniszter Bródy András kormányában. Bár Fenczik elsősorban lengyel befolyás alatt állt és konkurens volt Bródynak, a magyar kormánysszervek

¹⁷ MOL K 63 KÜM. A Térképhelyesbítő Igazgatóság jelentése. Távirat 5 vkf osztálynak. 229, 1939. III. hó 13. 3.

¹⁸ BOTLIK – DUPKA 1991. 45.

¹⁹ KEMÉNY 1939, 211.

²⁰ TILKOVSKY 1967, 159.

mindig élénken figyelemmel kísérték tevékenységét. Figyelemreméltó az a jelentés, amelyben a magyar kormány bizalmi embere összehasonlítja Bródy és Fenczik tevékenységét: *„Bertalan (Bródy) keveset mozog, ha megy, akkor jólöltözötten, autóval. Fenczik demagógiája hatásosabb, mert ő gyakran háromnapos szakállal megy és gyalog... Meg vagyok győződve, hogy Fenczik nagy összegek fölött rendelkezik, amelyből sokat félretesz magának, de valahogy ügyesebben csinálja, mint a másik, aki egy hegytetőn épített egy villát, hogy azt mindenki lássa.”*²¹

A magyar politikai tényezők az Orosz Nemzeti Párt vezetőjének, volt rutén miniszternek, Fenczik Istvánnak lehetővé tették, hogy 1939. március 8-án felszólaljon a budapesti parlamentben: a politikus beszédében katonai beavatkozást kért Magyarországtól, Ruténföld lakosságának az ukrán terror alóli felszabadítása érdekében. Március 10-én a magyar minisztertanács ülésén határozatot hoztak arról, hogy a német hadsereg Csehszlovákiába történő bevonulása, illetve Szlovákia függetlenségének kikiáltása esetén a honvédség visszaveszi Kárpátalját akkor is, ha ehhez a németek nem járulnak hozzá.²²

Bródy letartóztatása után, Fenczik, Ungváron, Korláth Endrén, a Magyar Nemzeti Tanács vezetőjén keresztül felajánlotta szolgálatait a magyar kormánynak.

Kárpátalja egészének Magyarországhoz történő visszacsatolását támogatta a görög katolikus klérus jelentős része is. A bécsi döntést követően visszakerült déli, főleg magyarlakta sávval csupán a munkácsi püspökség egy töredéke, mindössze 35 parókia került az anyaországhoz, a munkácsi püspökség központjával, Ungvárral együtt. Mindezek ellenére Sztojka Sándor püspök a helyén maradt. Róma Nyárády Dénes apostoli adminisztrátort nevezte ki a Volosin-féle Kárpát-Ukrajnában maradt rész élére, Huszt központtal, püspöki jogkörrel.

A magyar kormány a bécsi döntés után diplomáciai akciókat indított Kárpátalja egészének a bekebelezésére. 1939. március 10-én a prágai kormány határozata alapján Szlovákiában a hadsereg vette át a hatalmat és leváltotta a Tiso-kormányt. Teleki még ezen a napon bejelentette, hogy ha a német hadsereg bevonul Csehszlovákiába, illetve ha kikiáltják Szlovákia függetlenségét, a magyar hadsereg elfoglalja Kárpátalját még akkor is, ha a németek ebbe nem egyeznek bele. Erről értesítették Rómát és Varsót is.

A megmaradt Kárpátalján, a lakosság véleménye a Magyarországhoz való visszacsatolást illetően elég vegyes volt. Volosin rövid uralma alatt azonban a helyi lakosság széles köreiben sikerült felkorbácsolni egy elég magas fokú magyarellenes indulatot. A ruszinofil, magyarbarát Illniczky Sándor görög-katolikus nagyprépost így ír erről: *„Volosin... kormányzása alatt... elszánt és mindenre kész idegen*

²¹ MOL K 63 KÜM. A Térképhelyesbítő Igazgatóság jelentése, 1939.III. hó 17. 5

²² BOTLIK 2000. 225.

ukrán agitátor-hordái és ezeknek hazai csatlósaí útján szemenszedett hazugságok és rágalmak alakjában az eszeveszett magyargyűlölet lángjait szórta szét Kárpátalja ruszin falvaiban és nagyobb központjaiban. Az egész ukrán és ukranofil intelligenciát és félintelligenciát állásokba helyezte el. Terrorizálta, a hívek mesterségesen felszított gyűlöletének prédájául dobta és börtönbe záratta a magyarbarát görög-katolikus klérus és a civil intelligencia legjobbjait. Végletekig felkorbácsolta az intelligens és egyszerű sorból származó ukranofil ifjúság nacionális érzelmeit. A prágai kormánytól egyre szűkebb mértéken csurgó pénzekkel valóságos rablógazdálkodás útján munkaalalmat teremtett, szükségtengeterit, sőt és egyebeket osztott ki a csehek által kizsákmányolt szegény ruszin nép között.”²³

Ezután a magyar kormány diplomáciai majd katonai akciókat kezdeményezett Kárpátalja egészének a megszerzésére.

Kárpátalja katonai birtokbavétele

1939 elején Sztójay Döme berlini követtől érkező információk alapján a magyar vezetés arra a következtetésre jutott, hogy fel kell gyorsítani Kárpátalja visszacsatolásával kapcsolatos erőfeszítéseket, fokozni kell a propagandát, elő kell készíteni a mozgósítást, reaktiválni kell az időközben leszerelt szabadcsapatokat, terveiket össze kell hangolni a lengyel vezérkarral. A magyar kormány azonban ekkor úgy gondolta, hogy amíg a németek ellenállását Kárpátalja Magyarországhoz való csatolásának kérdésében le nem győzik, kilátástalan minden katonai akció.

A Tiso szlovák miniszterelnök eltávolítására tett kísérletek megkezdődtek. Werth Henrik vezérkari főnök részleges mozgósítást kívánt elrendelni, azonban a kormány ezt nem engedélyezte. Köztudott, hogy a német kormány, amely elérkezettnek látta az időt a Csehszlovákiával való leszámolásra, március 11-én jegyzékben hozta Magyarország tudomására kikötéseit Kárpátalja magyar meg szállása esetére.

A feltételek az alábbiak voltak:

- a magyar kormány biztosítja a németek zavartalan közlekedését Kárpátalján,
- elismeri azokat a gazdasági megállapodásokat, amelyeket a kárpátukrán kormánnyal kötöttek,
- elismeri a kárpátaljai németek jogait,
- nem vonja felelősségre és más módon sem üldözi a kárpát-ukrán

²³ ILLNICZKY 1939. 109.

kormány minisztereit és az ottani politikai élet más vezető személyiségeit, a Szics-gárda tagjait stb.²⁴

A magyar kormány a jegyzékre nem adott választ.

1938 novembere után a kárpát-ukrán kormány megkezdte egy autoriter, fasizta elemeket sem nélkülöző berendezkedés kialakítását. Januárban beszüntettek minden pártot és nem ukrán irányultságú társadalmi szervezetet. Létrehozták az Ukrán Nemzeti Egyesülést, amelynek minden egyes községben alapszervezete szerveződött. Német segítséggel felállították és felfegyverezték a rohamosztagukat, a Szics-gárdát.

A Szics-gárda viszont valójában arra hivatott, hogy az államellenes tevékenységet felszámolja és az autonóm kormány által kiadott rendelkezések megvalósítását támogassa, illetve Volosin arra használta fel ezt a fegyveres alakulatot, hogy a hatalmát megszilárdítsa.

A „Szics”-ek bár szervezetlenek voltak, terrorizálták a népet, üldözték a zsidókat, cseheket, magyarokat és a nem ukrán irányultságú ruténokat.

1939. február 12-re választásokat írtak ki az autonóm országgyűlésbe, a szojmba. A választásokon csupán egy párt, természetesen az Ukrán Nemzeti Egyesülés (UNE) indult, mivel az aláírások összegyűjtésére és hívek toborzására csupán két napot kaptak a pártok. Az ellenzéki pártok vezetőinek, aktivistáinak jelentős része amúgy is internálva volt. Így nem csoda, hogy a terror légkörében lezajlott választásokon az UNE a szavazatok 92,8 % szerzte meg.²⁵

Közben már Teleki Pál – miniszterelnökségének kezdetén – 1939 februárjának közepén bizonyos volt, hogy Hitler fel fogja rúgni a müncheni egyezményt és fel fogja számolni Csehszlovákiát. Az események ekkor felgyorsultak, mert Németország szabad kezet adott Magyarországnak az ún. „kárpátorosz” kérdés megoldásában.²⁶

Ezt követően Hitler „engedélyét” Kárpátalja elfoglalására a magyar kormány március 13-án, reggel kapta meg. Összehívták a koronatanácsot is. Werth Henrik úgy gondolta, mivel a cseh csapatok ellenállására lehet számítani, a legkézenfekvőbb az lenne, ha minimum egy hetet kapnának ahhoz, hogy az akcióhoz előkészüljenek. A németek azonban ezt sokallták, a magyar kormány félt (joggal) egy esetleges román vagy lengyel akciótól, emiatt úgy döntöttek, hogy a csapatok 12 órán belül legyenek készen az indulásra.

1939. március 14-én a kora hajnali órákban a Szics-gárda megtámadta a huszti kormányépületet, a csendőrséget és a fontosabb katonai objektumokat, hogy

²⁴ ТИЛКОВСЗК 1967, 153.

²⁵ НАРИСИ ІСТОРИЇ ЗАКРПАТТЯ: Том II. 1918 – 1945. 1995. 276.

²⁶ БОТЛІК 2005, 224.

fegyvereket szerezzen. Az akció célja, hogy megbuktassa a Volosin kormányt, amelyet „puhasággal vádolt a csehek vonatkozásában”, és átvegye a hatalmat. A támogatást a csehszlovák rendőrség és katonaság nehéztüzérség bevetésével verte vissza, és délre megadásra kényszerítette a Szics-gárdistákat.²⁷ Ezt követően a déli órákban Volosin miniszterelnök kinyilvánította Karpatszka–Ukrajna önállóságát.²⁸

1939. március 14-én, délután 15 órakor összeült Kárpát-Ukrajna szojmjának első és egyben utolsó ülése. A szojm által elfogadott 1. számú törvény kimondta Kárpát–Ukrajna függetlenségét. A képviselők, egyhangúan megválasztották a független állam elnökévé Volosin Ágostont. Az elnök javaslatára jóváhagyták a Révay Gyula vezette kormány megalakulását. Az újonnan kinevezett miniszterelnök parancsot adott a Szics-gárda felfegyverzésére, s felkérte Hitlert, hogy vegye égisze alá Kárpátalját. Fegyverbe szólították a polgári lakosságot is. Vaszil Onufrik visszaemlékezésében így írt erről: *„Kárpát-Ukrajna kormánya rádión és a sajtón keresztül felhívta a lakosságot, hogy jelentkezzenek az önvédelmi osztagokba. A felhívásra fiatalok és idősek, sőt még lányok is jelentkeztek [...] Én személyesen láttam az emberek szerencsétlen állapotát, nem rendelkeztek semmiféle katonai kiképzéssel ebben a haza védelme szempontjából fontos órában. Az önkéntesek, akik jelentkeztek a Szics-be, egységenként jöttek az üzletbe fegyverért [...] Tudtam, hogy voltak olyan fiúk is, akik nem tudták, hogy kell megtölteni a fegyvert. Emiatt minden egység előtt, amely fegyverért jött, bemutattam, hogyan kell megtölteni a puskát vagy a gyorstüzelésű fegyvert [...] Ilyen rövid kiképzés után, hogyha egyáltalán annak lehet nevezni, az egységek elindultak, hogy elfoglalják kijelölt pozíciójukat.”*²⁹

Az újságok hasábjain is megjelent a készülődő akció terve a következő cím alatt: Ruszinföldön végső leszámolás készül a csehek és ukránok között.³⁰ A propaganda hangsúlyozta, hogy a ruszin nép nem akar sem a csehek, sem pedig az ukránok védnöksége alatt maradni: *„A ruszin nép hangulata a csehek és az ukránok ellen fordult. A ruszin nép egyre erőteljesebben hangsúlyoztatja, hogy nem akar maga felett idegen urakat. A csehek, a ruszin nép ellenséges magatartását azzal igyekeznek leszerelni, hogy azt hangoztatják, hogy március 26-án ők már nem lesznek Ruszinföldön.”*³¹

Teleki elhatározta, hogy Szlovákia függetlenségének kikiáltása előtt nem tesz semmit. A szlovák nemzetgyűlést viszont március 14-re hívták össze, a magyar

²⁷ ВЕГЕШ МИКОЛА: Карпатська Україна (1938-1939). Соціального економічний і політичний розвиток). Ужгород 1993. 78.

²⁸ НАРИСИ ІСТОРИЇ ЗАКРПАТТЯ: Том II. 1918 – 1945. 1995. 332.

²⁹ НАРИСИ ІСТОРИЇ ЗАКРПАТТЯ: Том II. 1918 – 1945. 1995. 332.

³⁰ Szerző nélkül (továbbiakban: Sz.n.): Budapesti Hírlap, LIX. 1939. március 14., 2.

³¹ Sz.n.: Budapesti Hírlap, 1939. március 14., 3.

támadást pedig 18-ra tervezték. Az eredetileg március 18-ra tervezett támadás azonban, elsősorban Volosin független Kárpát-Ukrajnát proklamáló nyilatkozata miatt, már 14-én megindult. Csáky István magyar külügyminiszter végső felszólítást intézett a cseh kormányhoz, arra hivatkozva, hogy Szlovákia függetlenségét egy Kárpátaljáról kiinduló támadás veszélyezteti, s a cseh kormánytól, 12 óra alatt az alábbiak teljesítését követelte:

- 1 Az összes magyar internáltat engedjék szabadon.
- 2 Szüntessék meg a magyarok üldözését Kárpátalján és legyen joguk arra, hogy szabadon szervezkedhessenek.
- 3 Fegyverezzék fel a magyar polgárőrséget.
- 4 A cseh-morva csapatok 24 órán belül ürítsék ki Kárpátalját.
- 5 Adjanak teljes garanciát a magyarok személy és vagyonbiztonságára.

Az ultimátumot követően Prága ki is adja a parancsot, hogy ürítsék ki Kárpátalját: „Prágából jelentik a Reuter-Irodának: A központi kormány parancsot adott a cseh csapatoknak, hogy ürítsék ki Kárpátalját úgy, amint azt a magyar ultimátum kívánta.”³²

Huszton, március 15-én délután 3 órakor ült össze először a kárpátukrán országgyűlés, a szojm, amely Volosint államelnökké választotta, majd két törvényt hozott. Az első „zakon” nyolc paragrafusból állt, és többek között kimondta: Kárpát-Ukrajna független állam, neve Karpatszka Ukrajina. Államformája köztársaság lett, élén az elnökkel, akit a szojm választott. Hivatalos nyelve az ukrán. Az állami zászló színe felül kék, alul sárga csík. Meghatározták az állam címerét is: a bal oldali vörös fél mezőben egy medve állt, jobb oldalon pedig négy kék és három sárga csík húzódott. A két mező fölött Nagy Volodimir (Vlagyimir) háromágú szigonya látható, középső ágán keresztrel. Intézkedtek az állami Himnusz bevezetéséről is, címe: „Scse ne vmerla Ukrajina...” (Még nem halt meg Ukrajna...) A 8. § arról határozott, hogy a törvény elfogadása napján, 1939. március 15-én lép hatályba.

Volosin fiatal államát a magyar kormány nem ismerte el, emiatt semmilyen jegyzéket nem juttattak el hozzá. A határon keresztül azonban hangszórókon felszólították, hogy Volosin adja át a hatalmat, s Prchala Leo tábornok csapatai tegyék le a fegyvert: *“A Magyar Távirati Iroda jelenti: Csáky István magyar királyi külügyminiszter felszólalást intézett Volosinhoz, felhívta őt arra, hogy a vérontás elkerülése végett az általa eddig de facto gyakorolt hatalmat adja át a bevonuló magyar hadsereg parancsnokának és erre a felszólításra a magyar külügyminiszter ma este 8*

³² Sz.n.: Budapesti Hírlap, 1939. március 15., 2.

óráig vár választ.”³³ Ugyanilyen hangvételű cikk jelent meg a Magyarország című napilapban is március 16-án.³⁴

A sajtóban megjelent a Központi Rutén Rada felhívása, amelyet a Meteor énekkarral Budapesten tartózkodó Spák Iván, Kaminszky József, Földesi Gyula, Marina Gyula, Demko Mihály és Hajovics Péter kárpátaljai, nem ukrán irányultságú, az Autonóm Földműves Szövetséghez kapcsolható politikusok írtak alá, s amelyben a rutén nép nevében kérték, hogy a magyar kormány szabadítsa fel Kárpátalját.³⁵

Prága a 3. pont kivételével elfogadta a magyar kormány ultimátumát, ami ennek ellenére a magyar igényeket kielégítette, így a csehek megkezdték a jól felszerelt, ütőképes csapataik kivonását, ugyanakkor az ultimátum egyik pontjának elutasításával megóvták a külügyminisztert attól a kellemetlenségtől, hogy újabb ürügyet kelljen keresnie.

A magyar csapatok parancsot kaptak, hogy március 15-én hajnalban kezdjék meg a támadást. A magyar honvédség három irányból támadt: az Ung völgyében az Uzsoki hágó, a Latorca völgyében a Vereckei hágó, a Tisza völgyében Huszt és a Tatár hágó irányából.

Ez a támadás olyan jól sikerült, hogy már azon a napon, több mint száz község került magyar fennhatóság alá: Több mint száz kárpátaljai község van már a magyar honvédség birtokában címmel a Magyar Nemzet hasábjain a következő tudósítás jelent meg: *„A Magyar Távirati Iroda jelenti: A magyar királyi honvédezerkar főnöke 1939. március 15-én 20 órakor az alábbi hivatalos jelentést adta ki: A Ruszinszκόban elhelyezett cseh erők parancsnokával a tárgyalások folyamatban vannak. [...] A magyar királyi honvédség csapatai igen nehéz időjárási és közlekedési viszonyok között folytatják előrenyomulásukat. [...] Március 15-én 20 óráig a csapatok elérték: a Tisza völgyében Veréce, a Borsava völgyében Cserhalom, a Latorca völgyében Szolyva és az Ung völgyében Ókemence általános vonalát. A mai napon több mint 100 község jutott a honvédség birtokába, közöttük Nagyszőlős, Királyháza, Szolyva, Szentmiklós, Nevicke [...] A lakosság a bevonuló csapatokat mindenütt nagy lelkesedéssel fogadta.”*³⁶

Elmenekült Kárpát-Ukrajna kormánya. Révay miniszterelnök Pozsonyba, Volsin és társai gépkocsival Máramarosszigetre, majd onnan Jugoszláviába távoztak. A Szics-gárdisták jelentős része is Romániába szökött.

Révay azonban, addig játszott Prága támogatásával, míg végül egy-kettőre eltávolították a pozíciójából: *„A félhivatalos Gauta Polska „Révay nincs többé” c.*

³³ Sz.n.: Népszava, 1939. március 15., 1.

³⁴ Sz.n.: Magyarország, 1939. március 16., 3.

³⁵ TILKOVSKY 1967, 161.

³⁶ Sz.n.: Magyar Nemzet, II. 1939. március 16., 1.

*cikkében megállapítja, hogy a Volosin Kormány, melyben Révay főszerepet játszott, mindent megkísérelt, hogy szanálja pénzügyi helyzetét, de kiderült, hogy ez nem megy Prága segítsége nélkül. Révay, következő módon a központi kormányhoz fordult, de hangoztatta, hogy Ruszinszko sürgős pénzügyi támogatása ellenében sem hajlandó engedményeket tenni. Ennek következtében Revayt letették és Klocurakot nevezték ki helyébe.*³⁷

A magyar hadsereg ünnepélyes bevonulása után (1939. március 15.) katonai közigazgatást vezettek be. A birtokba vett területen azonnal megindult a tisztogatás, a Szics-gárdistákat, az ukrán irányultságú értelmiség jelentős részét internálták. A Kárpátalja birtokbavétele után létrejövő katonai közigazgatást a Vezérkari Főnökség irányította. 1939. április 4-én fogadták el azt a kormányhatározatot, amely szerint „*a most visszafoglalt Kárpátalja területén a [...] honvédevezérkar általános természetű intézkedéseinél mindig kérje ki a miniszterelnök, illetve a miniszterelnökség állásfoglalását.*”³⁸

Már a bevonulás napján megjelentek a sajtóban a határincidensről szóló cikkek: „*A cseh határőrség kedden a reggeli órákban meglepetésszerűen tüzelni kezdett a határon át. A magyar honvéd osztagok felvették a tűzharcot s a lövöldöző cseh osztagokat visszaszorították. A magyar határvédő osztagok elfoglalták Őrhegyalját. [...] A tűzharc még folyik [...] Az Ungvár melletti Ungdarócon március 13-áról 14-ére virradó éjjel a csehek súlyos határincidenseket követtek el. [...] A kisörs a támadást mindhárom esetben visszaverte. [...] Súlyos incidenseket követtek el a csehek a hajnali órákban Nagydobrony községtől délre fekvő Roth-tanyánál is. [...] A tűzharc még a reggeli órákban is tartott.*”³⁹

Bibliográfia:

BOTLIK József — DUPKA György 1991. Ez hát a hon... (Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből 1918–1991.) Budapest — Szeged.

BOTLIK József 2000. Egestas Subcarpathica (adalékok az Északkeleti Felvidék és Kárpátalja XIX – XX. századi történetéhez). Budapest.

BOTLIK József 2005. Közigazgatás és nemzetiségpolitika Kárpátalján. I kötet. Magyarok, ruszinok, csehek és ukránok 1918 – 1945. Nyíregyháza.

³⁷ Sz.n.: Budapesti Hírlap, LIX. (1939. március 14.) 4.

³⁸ TILKOVSKY 1967, 161.

³⁹ Sz.n.: Budapesti Hírlap, LIX. (1939. március 14.) 4.

FEDINEC Csilla 2002. A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918–1944. Galánta — Dunaszerdahely.

ILLNICZKY Sándor: 1939. „Ruszinok és — magyarok Kurtyák János emlékének.”: Magyar Szemle, XXXVII. 1939. október.

KEMÉNY Gábor 1939. Verhovina feltámad (A ruszin sors könyve). Budapest,.

KOZMA Miklós 2000. Kárpátalja visszavétele. Napló. Ungvár print, Ugocsa.

Sz.n. „A magyar kormány a hatalom átadására szólította föl Volosint.”: Népszava, LVII. 1939. március 15., 12. sz., 1.

Sz.n. „Nem akarunk se cseh, se ukrán uralmat.”: Budapesti Hírlap, LIX. 1939. március 14., 60. sz., 3.

Sz.n. „Prága elrendelte Kárpátalja kiürítését. Budapesti Hírlap”: LIX. 1939. március 15., 61.sz., 2.

Sz.n. „Ruszinföldön végső leszámolás készül a csehek és ukránok között.” Budapesti Hírlap, LIX. 1939. március 14., 60. sz., 2.

Sz.n. „Több mint száz kárpátaljai község van már a magyar honvédség birtokában”: Magyar Nemzet, II. (1939. március 16., 62. sz., 1.

Sz.n. „Ultimátum Volosinnak: Adja át a hatalmat a bevonuló magyar hadseregnek.”: Magyarország, XLVI. 1939. március 16., 62. sz., 3.

THIRRING Lajos 1939. A visszatért kárpátaljai területeken végrehajtott népösszeírás előzetes eredményei. Budapest.

TILKOVSKY Lóránt 1967. Revízió és nemzetiségpolitika Magyarországon (1938–1941). Budapest.

ZEIDLER Miklós 2001. „Mozgástér a kényszerpályán. A magyar revíziós külpolitika a két háború között.”: Rubicon (10.) 2001. 1. sz. 114-115.